

УДК 341.1/8(7/8)

ДУРСУНОВ РАМІЛЬ МАЛІК ОГЛІ,
 Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ДОКТРИНИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ В ПРАКТИЦІ ДЕРЖАВ ПІВДЕННОЇ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

Ключові слова: міжнародне публічне право, інститут визнання держав, доктрини міжнародно-правового визнання, невизнані території та держави, міжнародні відносини

В сучасному світі все актуальнішим постає питання міжнародно-правового визнання держав. Велика кількість невизнаних або частково невизнаних країн і територій (таких як Турецька Республіка Північного Кіпру, Південна Осетія та Абхазія, Придністровська Молдавська Республіка, Нагірно-Карабахська Республіка), поява нових країн на політичній карті мира (Південний Судан) та намагання Держави Палестини бути визнаною повноправним членом ООН, все ці факти спонукають до більш глибокого дослідження інституту визнання, а саме історичної ретроспективи цього поняття.

Розглядаючи інститут визнання в міжнародному праві не можна не звернути увагу на розвиток та еволюцію цього інституту в практиці та інтерпретації державами Південної та Північної Америки. Американські доктрини визнання урядів і держав мають певні особливості, що були викликані геополітичними умовами розвитку цього регіону.

Американські держави протягом тривалого часу використовували різноманітні доктрини визнання урядів і держав Західної півкулі. Вивчення цієї практики дає змогу глибше зрозуміти генезис інституту визнання в міжнародному праві та демонструє причини виникнення цих проблем.

В Україні це питання не досліджувалось в останні двадцять років. Серед іноземних юристів, які досліджували це питання, можна

зазначити Ч.Ч. Хайда, Д. Мура, С. Талмона. Виходячи з цього, метою статті є вивчення розвитку міжнародно-правових доктрин визнання в практиці держав Північної та Південної Америки. Її новизна полягає в хронологічному підході в розгляді доктрин міжнародно-правового визнання, які застосовувались державами Західної півкулі.

Розгляд цієї теми доцільно почати з доктрини президента США Томаса Джефферсона про автоматичне визнання урядів, створених волею нації. Вперше ця доктрина була використана США при визнанні Французької республіки: 07.11.1792 р. в інструкції державного секретаря США американському посланцю в Парижі Морісу була дана вказівка о політиці визнання. В подальшому, коли латиноамериканські країни боролися за своє звільнення від метрополій та за міжнародне визнання в якості суверенних держав, Сполучені Штати притримувались принципу, викладеного в цій інструкції.

Інструкція Джефферсона передбачала, що усякий уряд, створений у відповідності з волею народу, повинен отримати визнання Сполучених Штатів [1, с.115]. Джефферсон визнавав безперервність життя держави та вважав за доцільне вступати в формальні відносини з будь-яким партійним угрупованням, яка в кінцевому рахунку завоювала панівне положення. Як вирішальний фактор він розглядав факт володіння контролем, а не інші міркування [2, с.294–295]. Американська держава, як та, що сама виникла в результаті буржуазної революції, не могла заперечувати за буржуазією інших країн права на зміну політичного строю своєї країни революційним шляхом. Поняття «воля нації» Джефферсон розумів як основний критерій визнання держав [1, с.116].

У подальшому доктрина Джефферсона отримала нову інтерпретацію. 06.04.1822 р. державний секретар Д. Адамс заявив, що будь-яка латиноамериканська держава, що проголосила незалежність, яка дійсно отримала її та фактично відстояла її, повинно бути визнана США. Право на визнання якби витікало з факту досягнення незалежності новою державою.

В подальшому при наданні визнання латиноамериканським країнам та урядам державні

діячі США керувались критерієм фактичного здобуття незалежності.

І критерій Джефферсона, і критерій Адамса передбачали безперешкодне визнання знову виниклих держав та відкидав будь-яке втручання в внутрішні справи. Критерії застосовувались Сполученими Штатами по відношенню до Латинської Америки, аж до громадянської війни Півночі та Півдня [1, с.117]. Різниця в цих критеріях лише термінологічна. Джефферсон казав про визнання держав, створених «волею нації», Адамс – про визнання держав, що фактично здобули незалежність.

Можна вважати, що доктрина Джефферсона була прогресивною на той час, так як забезпечувала автоматичне визнання Сполученими Штатами Америки нових держав та урядів Латинської Америки без будь-яких умов та вимог з боку США. При цьому потрібно зважати, що монархічні держави Європи, які існували в той час, в якості неодмінної умови визнання нового уряду вимагали, щоб він був легітимним, тобто призначений монархом у відповідності з династичними звичаями.

В подальшому в розвитку доктрин міжнародно-правового визнання простежуються зміни. Так, із кінця 19 ст. в період президентства Руттерфорда Хейя США почали вимагати від латиноамериканських урядів дотримання міжнародних договорів, маючи на увазі під такими договори зі Сполученими Штатами.

Перший відступ США від доктрини та практики визнання нових фактичних урядів Латинської Америки без яких-небудь умов, що була проголошена Джефферсоном, мав місце вже в період громадянської війни Півдня та Півночі. В жовтні 1865 р. державний департамент дав вказівку своєму послу, що був акредитований при перуанському уряді, утриматися від визнання уряду, що виник насильним шляхом [1, с.131]. Таке відхилення від традиційно прийнятої США політики визнання пояснювалося тим, що Сполучені Штати тільки закінчили громадянську війну 1861-1864 рр., під час якої державна влада зіткнулась з сепаратистським урядом конфедерації. Сполучені Штати енергійно протестували проти визнання незалежності цього уряду з боку Англії, Франції та Іспанії. Саме цим пояснюється нова політика надання ви-

знань знов виниклим насильним шляхом урядам в інших країнах.

Нова доктрина була застосована США в 1877 р. при визнанні урядів Порфірію Діаса в Мексиці. Президент Хей вимагав від цього уряду дотримання раніше укладених угод з США в якості передумови його офіційного визнання [1, с.133–134]. Руттерфорд Хей в щорічному посланні до конгресу від 3 грудня зазначав, що необхідно визнавати революційні зміни уряду в Мексиці за умов, якщо він користується підтримкою мексиканського народу та має намір дотримуватися обов'язкам договорів. Тим самим Сполучені Штати обґрунтували можливість не надавати визнання знов виниклим урядам, хоча б воно і було фактичним та було створено у відповідності з волею нації, якщо, за думкою США, цей уряд не дотримувався або ж не мав намірів дотримуватися договірних зобов'язань.

Ці зміни в політиці США були викликані економічними причинами, зростанням експансії американських монополій. Таким чином, до кінця 19 ст. США в своїй політиці визнання керувалися здатністю нових урядів виконувати свої зобов'язання перед Сполученими Штатами.

Серед американських доктрин міжнародно-правового визнання особливе місце займає доктрина Тобара. 15.03.1907 р. Міністр закордонних справ Еквадору Карлос Тобар в листі на ім'я Болівійського консулу в Брюсселі сформував свою доктрину про невизнання урядів, що виникають революційним шляхом. Ця доктрина знайшла відображення в договорі п'яти центральноамериканських держав (Коста-Ріка, Нікарагуа, Сальвадор, Гватемала, Гондурас) про мир та дружбу від 20.12.1907 р. У цій угоді наголошувалося, що країни-учасниці цього договору не визнають уряди, які можуть встановитися в одній з п'яти республік у результаті державного перевороту та революції, які направлені проти визнаного уряду, доки вільно обране народне представництво не реорганізує державу в конституційних формах.

Цей договір у подальшому було підтверджено на конференції цих же п'яти країн у 1923 р. В договорі 1923 р. також вказувалося, що навіть у тому випадку, якщо революційні

уряди будуть обрані представниками народу, ці республіки не будуть визнавати такі уряди, якщо тільки президент цього уряду був лідером революції, або був в родинних зв'язках з таким лідером (по крові або по браку), або був членом уряду, або ж здійснював вище військово-керівництво під час революції [3, с.35].

Сполучені Штати не були учасниками цієї конференції, але повністю керувались положеннями угод. Державний секретар Б. Келлог зазначав, що уряд США сприйняв принципи цього договору в якості свого політичного курсу у питаннях визнання в майбутньому урядів Центральної Америки. В деяких випадках державний департамент Сполучених Штатів у категоричній формі вказував, що політична лінія США в питаннях визнання урядів Центральної Америки буде відповідати договору.

Однак доктрина Тобара проіснувала недовго. Сальвадор денонсував договір про мир та дружбу в 1923 р. республік Нікарагуа, Гватемала, Гондурас та Коста-Ріка (яка також зі свого боку денонсувала договір в 1923 р.) визнали уряд Сальвадору, що змінив законний уряд неконституційним шляхом та функціонував в той час. Американському тимчасовому повіреному в справах було доручено 25.01.1934 р. з дозволу президента Сполучених Штатів оголосити про визнання уряду Мартінеса в Сальвадорі. З цього часу в політиці Сполучених Штатів з питань визнання урядів республік намітився перелом [2, с.306–307].

Найбільш реакційне використання доктрина Тобара отримала в період президентства Вудро Вільсона. В доктрині президента Вільсона висувалась вимога конституційного правонаступництва. Циркулярна інструкція дипломатичним місіям США від 24.11.1913 р. підкреслювала, що Сполучені Штати усіма силами повинні прагнути к усуненню неконституційних урядів Латинської Америки [1, с.143]. Ця доктрина активно використовувалась для втручання в внутрішні справи держав Латинської Америки. Зокрема, так було усунено уряд Мексики на чолі з Уерта в 1913 р. Доктрина Вільсона використовувала визнання в якості інструмента для формування угодних США урядів країн Латинської Америки.

Ще однією всесвітньовідомою американською доктриною визнання є доктрина, яку

офіційно сформулював 27.09.1930 р міністр закордонних справ Мексики Хенаро Естрада щодо визнання урядів («доктрина Естрада»). Виходячи з того, що іноземні держави, оцінюючи правомірності урядів, втручаються в їх внутрішні справи, мексиканський уряд проголосив про свій намір визнавати законним всякий *de facto* існуючий уряд [4, с.151]. У комюніке зазначалося, що Мексика не коментує з приводу надання визнання новим режимам у державах, де відбулися заколоти. Вона на власний розсуд, незалежно від перебігу подій, зберігає свої представництва, продовжує приймати дипломатичних представників цих держав і підтримує з ними стосунки [5, с.353]. Доктрину Естрада можна розглядати як результат боротьби латиноамериканських урядів із Сполученими Штатами в питаннях визнання.

Замість декларацій про визнання та невизнання, замість публічних заяв про неконституційність та протизаконність нових урядів, доктрина Естрада приймає мовчазний засіб встановлення дипломатичних відносин з новим урядом або продовження відносин із старим.

17.09.1930 р. Сполучені Штати формально підтвердили свою прихильність критерію автоматичного визнання урядів країн Південної Америки, незалежно від конституційності їх походження. Відповідні вказівки про це мають в заяві державного департаменту США.

В 30-х роках ХХ ст. в політиці США простежують зміни в політиці визнання урядів та держав Латинської Америки. Так, при наданні визнання урядам Аргентини, Перу, Болівії, державний секретар Генрі Стімсон казав, що США не відступають від традиційної політики визнання, початої ще Джефферсоном. Критерій визнання цих країн насправді відрізнявся від критерію Джефферсона. Нові уряди визнаються США не тому, що вони створені волею нації або обрані народом, а на фактичній здатності контролювати країну та виконувати свої зобов'язання за міжнародними угодами. За доктриною Стімсона будь-який уряд (навіть не створений та не обраний народом) визнається, якщо він фактично здатен виконувати свої договірні зобов'язання по відношенню до США [1, с.148–149].

Характеризуючи доктрину Стімсона, можна казати, що основними критеріями були вимога стабільності латиноамериканських урядів та дотримання ними договорів із США.

Таким чином, дослідження американських міжнародно-правових доктрин визнання дозволяє відстежити практику використання цього міжнародно-правового інституту державами Південної та Північної Америки. Можна стверджувати, що ці доктрини розвивались окремо та мали свої особливості, викликані геополітичним розташуванням країн Америки. Американські доктрини міжнародно-правового визнання мали великий вплив на розвиток інституту визнання в міжнародному праві, в особливості «доктрина Естрада», яка висунула принцип фактичного контролю над територією як основний критерій міжнародно-правового визнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лазарев М. И. Дворцовые перевороты в странах Латинской Америки (международное признание новых правительств) / Лазарев М. И. – М. : Юрид. лит., 1967. – 191 с.
2. Хайд Ч. Ч. Международное право, его понимание и применение Соединенными Штатами Америки. Т. 1 / Хайд Ч. Ч. – М. : Изд-во Инстр. лит-ры, 1950. – 523 с.
3. Фельдман Д. И. Признание правительств в международном праве / Фельдман Д. И. – Казань : Изд-во Казанск. ун-та, 1961. – 91 с.
4. Международное право : учебник / под ред. Н. Т. Блатовой, Л. А. Моджорян. – М. : Юрид. лит., 1979. – 584 с.
5. Буткевич В. Г. Міжнародне право: Основи теорії / Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. – К. : Либідь, 2003. – 606 с.

Дурсунов Раміль Малік огли. Доктрини міжнародно-правового визнання в практиці держав Південної та Північної Америки / Раміль Малік огли Дурсунов // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 229–232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11drmtpa.pdf>

Розглядаються доктрини міжнародно-правового визнання в практиці держав Південної та Північної Америки. Аналіз та оцінка цього явища на різних історичних етапах дає можливість стверджувати, що ці доктрини розвивались окремо та мали свої особливості, викликані геополітичним розташуванням країн Америки. Встановлено, що американські доктрини міжнародно-правового визнання мали великий вплив на розвиток інституту визнання в міжнародному праві, в особливості «доктрина Естрада», яка висунула принцип фактичного контролю над територією як основний критерій міжнародно-правового визнання.

Дурсунов Раміль Малік огли. Доктрини міжнародно-правового визнання в практиці держав Південної та Північної Америки

Рассматриваются доктрины международно-правового признания в практике государств Южной и Северной Америки. Анализ и оценка этого явления на разных исторических этапах дает возможность утверждать, что эти доктрины развивались отдельно и имели свои особенности, вызванные геополитическим размещением стран Америки. Установлено, что американские доктрины международно-правового признания имели большое влияние на развитие института признания в международном праве, в особенности «доктрина Эстрада», которая выдвинула принцип фактического контроля над территорией как основной критерий международно-правового признания.

Dursunov Ramil Malik Ogly. History of the Institute of Recognition of States

The doctrines of legal recognition in practice of South and North American states overviews. Consideration and assessment of this phenomenon at different historical periods makes it possible to assert that these doctrines were developed separately and had their own peculiarities caused by geopolitical location of American states. American doctrines of legal recognition had a great influence on development of the institute of recognition in international law, particularly «Estrada's Doctrine» which put forward the principle of de facto control over territory as the main criterion for international legal recognition.